

Тема 1.

Поняття про мову та її функції. Мовне законодавство та мовна політика в Україні

*Федіна О.В.,
канд.філол.н.,
доцент кафедри
соціально-гуманітарної освіти
КЗВО «ДАНО» ДОР»*

Мова - суто людський засіб спілкування в духовному і практичному житті людини і являє собою систему знаків для передавання, приймання і використання інформації. Мова виникла в процесі становлення самої людини як суспільної істоти, в процесі спільної трудової діяльності людей.

Мова - суспільне явище, найважливіший засіб влаштування людських стосунків. За її допомогою люди здатні порозумітися, здійснюють обмін думками, набувають знань, передають їх нащадкам, мають змогу організувати спільну діяльність в усіх галузях людської практики.

Мова є системою знаків соціального походження, яка утворилася і сформувалася впродовж історичного розвитку діяльності людини.

Слово як одиниця мови має два аспекти - зовнішній, звуковий (фонетичний) і внутрішній, змістовий (семантичний). Обидва вони є продуктом тривалого суспільно-історичного розвитку.

Мова - це засіб чи знаряддя спілкування між людьми.

Мова і мовлення — поняття не тотожні.

Мовлення - це акт вживання людиною мови для спілкування.

Залежно від віку, характеру діяльності, середовища існування людини її мовлення набуває певних особливостей, незважаючи на те, що люди говорять однією мовою.

Так, у однієї людини мовлення образне, яскраве, виразне, переконливе, а в іншої - навпаки: обмежене, бідне, сухе, малозрозуміле. Це вже свідчить про відмінності у володінні мовою.

Мовлення не існує і не може існувати поза будь-якою мовою. З іншого боку, сама мова залишається живою тільки за умови, коли активно використовується людьми. Мова розвивається і вдосконалюється під час мовного спілкування. Мовлення і є формою актуального існування кожної мови.

Мова виконує багато функцій:

Комунікативна функція або функція спілкування. Суть її полягає в тому, що мова використовується як засіб спілкування між людьми, як інформаційний зв'язок у суспільстві.

Номінативна функція або функція називання. Усе пізнане людиною (предмети, особи, явища, властивості, процеси, закономірності) одержує назву і так під цією мовною назвою існує в житті і в свідомості мовців.

Мислетворча функція. Мова є не тільки формою вираження і передачі думки, а й засобом формування, тобто творення самої думки.

Гносеологічна, тобто пізнавальна, функція мови. Вона полягає в тому, що світ людина пізнає не тільки з власного досвіду, а й через мову, бо в ній накопичено досвід попередніх поколінь, сума знань про світ.

Експресивна або **виражальна** функція мови. Мова надає більше можливостей розкрити неповторний світ інтелекту, почуттів та емоцій людини. Кожний може впливати силою своїх переконань чи почуттів на інших.

Волюнтативна функція є близькою до **експресивної**. Вона полягає в тому, що мова є засобом вираження волі співрозмовників (вітання, прощання, прохання, вибачення, спонукання, запрошення тощо).

Естетична функція. Мова фіксує в собі естетичні смаки й уподобання своїх носіїв. Естетика мови виражається у контексті мистецтва. Словесне мистецтво – це творення художніх образів у літературі, у публіцистиці, ораторському слові.

Культураносна функція. Мова є носієм культури народу-мовотворця. Оволодіваючи мовою, людина оволодіває і культурою народу.

Ідентифікаційна функція мови полягає у тому, що мова виступає засобом ідентифікації мовців, тобто засобом вияву належності їх до однієї спільноти, певного ототожнення.

Магічно-містична функція мови збереглася з доісторичних часів, коли люди вірили у слово як реальне дійство, здатне зупинити небажаний хід дій, побороти злі сили, підкорити природу своїй волі.

Регулятивна функція виконує роль планування поведінки, вчинків тощо.

Функціонування української літературної мови залежить від стану мовної політики в державі, освіті, культурних традицій народу.

Мовна політика - це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі.

Мовна політика є частиною національної політики, органічною складовою певного політичного курсу держави. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права розробила концепцію державної мовної політики.

Концепція державної мовної політики - це система засадничих нормативних постанов, які ґрунтуються на компетентному оцінюванні мовної ситуації в Україні, і якими мають керуватися органи державної влади та органи місцевого самоврядування у своїй практичній діяльності, регулюючи суспільні відносини в мовній царині.

Пріоритетом мовної політики в Україні є утвердження і розвиток української мови - головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі.

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України (ст. 10) та низка мовних законів.

Чинне законодавство про мови в Україні:

- Конституція України (ст. 10)
- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №2704-VIII від 25.04.2019 (набув чинності 16 липня 2019 року)
- Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”
- Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 №10-рп/99 про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови)
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин
- Положення про міністерство культури України
- Указ Президента України “Про Концепцію державної мовної політики” від 15.02.2010
- Закон України “Про освіту” від 5.9.2017 (ст. 7)
- Конвенція ООН “Про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти” (ст. 5, ч. с-ii)
- Закон України “Про телебачення і радіомовлення” від 21.12.1993
- Закон України “Про державну службу” від 10.12.2015

Мовна політика – свідоме і цілеспрямоване керівництво суспільною мовною діяльністю, а також вплив держави на повсякденне мовлення з метою його удосконалення як найважливішого засобу спілкування й показника загальної культури людини.

З погляду мовної політики **актуальними є такі чинники:**

- законодавче регулювання мовних процесів;
- нормативність і стилістична диференціація літературної мови;
- взірцевість мови друкованих та електронних ЗМІ, державних документів, парламентських виступів, виступів провідних політичних діячів;
- підвищення мовної культури в середній і вищій школі;
- систематична й планомірна пропаганда лінгвістичних знань у пресі, радіо, та телебаченні;
- урахування проблем багатомовності, мовних прав представників етнічних меншин;
- створення громадських та державних організацій, покликаних контролювати й корегувати стан мовної політики.

Типи мовної політики:

- 1) політика асиміляції (політика, що виділяє одну мову на шкоду іншим);
- 2) політика невтручання;
- 3) політика виділення офіційної мови (політика, що віддає перевагу мові, визначеній як офіційна);
- 4) секторна політика;
- 5) політика диференційованого юридичного статусу (розширення прав офіційної мови й обмеження прав інших мов);
- 6) політика двомовності або тримовності (статус рівноправності мов);
- 7) політика стратегічної багатомовності (прагматична політика, спрямована на забезпечення ефективного спілкування між людьми, що говорять різними мовами);
- 8) політика інтернаціоналізації мови, що застосовується до мов великих співтовариств;
- 9) мовна політика змішаного типу (одночасне застосування різних типів втручання).

Який тип мовної політики в сучасній Україні?

ПРАВОПИС - система загальноприйнятих правил, що визначають способи передачі мови на письмі.

22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України схвалив **нову редакцію українського правопису**, а 30 травня 2019 року цей документ набрав чинності.

3 червня 2019 року остаточну редакцію було опубліковано на офіційних сайтах Міністерства освіти та науки та Національної академії наук.

**НОВИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВОПИС**

**УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС
СХВАЛЕНО**

**Кабінетом Міністрів України
(Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.)
спільним рішенням**

**Президії Національної академії наук України
(протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.)
і Колегії Міністерства освіти і науки України
(протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.)**

ЗАТВЕРДЖЕНО

**Українською національною комісією
з питань правопису
(протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.)**

Зміни можна умовно поділити на дві великі групи:

**(1) власне зміни в написанні
слів (без варіантів)**

**(2) варіантні доповнення до
чинної норми**

1. БЕЗ ВАРІАНТІВ

проєкт, проєкція

(як ін'єкція, траєкторія, об'єкт та інші слова з латинським коренем *-ject-*)

плеєр (play+er), конвеєр (convey+er)
феєрверк, Соєр, Хаям, Феєрбах

«Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою *й*, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами *є, ї, ю, я*: фл*а*єр, ло*я*льний, секв*о*я, Йо*г*анн, Хе*р*д*а*л, Ю*н*она, *ї*тс.»

Саво*я* (а не Саво*й*я), фо*є* (а не фой*є*) та ін.

Дікенс, Тékерей, Бékі
(без подвоєння приголосних -кк-)

«Буквосполучення **ск**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук **[к]**, відтворюємо українською буквою **к**:
Джékсон, Бúkінгем, Бісмарк, Брjúкнер, Ламáрк».

РОСІЙСЬКІ ПРІЗВИЩА

Донск**ой** → Донськ**ий**
Трубецк**ой** → Трубецьк**ий**

ВИНЯТОК

Лев Толст**ой**

УКРАЇНСЬКІ ІМЕНА

- **Ігор** і **Лазар** належать тепер до іменників м'якої групи й відмінюються відповідно:
- **Ігор** – **Ігоря** (родовий відмінок), **Ігорю** (кличний відмінок), **Ігорьович** (по батькові)
- **Лазар** – **Лазаря** (родовий відмінок), **Лазарю** (кличний відмінок), **Лазарьович** (по батькові)
- Ім'я **Лев** має паралельні відмінкові форми: **Лéва** й **Львá**, **Лéвові** й **Львóві** та ін., але в кличному відмінку тільки **Лéве**.

НАПИСАННЯ РАЗОМ:

мінісукня, віцепрезидент,
ексміністр, вебсайт

«Р а з о м пишемо:

слова з першим іношомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш- слова з першим іношомовним компонентом анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-»

~~але за традицією **контр-адмірал**~~

Примітка 1. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: «**Анти-Дюринг**», **екс-Югославія**».

ЗМІНИ В ОКРЕМИХ СЛОВАХ

св^ящ^ен^ник
(як пис^ьме^нник)

Св^ятв^еч^ір

«Р а з о м пишемо:

а) складноскорочені слова (мішані та складові абрєвіатури) й похідні від них:

адмінресурс, Міносвіти, профспілка, Св^ятв^еч^ір...»

ВЕЛИКА БУКВА

Назви товарних знаків, марок виробів

Автомобілі марки «Жигулі» вироблялися з 1970 по 2014 рік.

З малої букви, якщо вживається як загальна назва, наприклад:

Він приїхав на старих обшарпаних «жигулях» (... на новому блискучому «фольксвагені»).

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: 1/2 - одна друга, 5/2 - п'ять других, 9/10 - дев'ять десятих

**2/3 - дві третіх, 3/4 - три четвєртих,
4/3 - чотіри третіх**

*Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:
Б - байт, Вт - ват, г - грам, га - гектар, кг - кілограм,
км - кілометр, дм - дециметр, кБ - кілобайт,
кВт - кіловат, кг - кілограм, л - літр, м - метр,
мм - міліметр, см - сантиметр, т - тонна, ц - центнер.*

**грн (гривня), млн (мільйон), млрд
(мільярд), трлн (трильйон),
сmt (селище міського типу)**

*Важливо! У випадку усічення крапка зберігається
дол. (долар), коп. (копійка), тис. (тисяча).*

Правильні фемінітиви

Окрім того, новий правопис визначає, за допомогою яких суфіксів можна утворювати фемінітиви, при цьому не зобов'язує їх використовувати.

За допомогою суфіксів **-к-, **-иц-(я)**, **-ин-(я)**, **-ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі**

***-к-** автор – авторка, директор – директорка*

***-иц-(я)** верстальник – верстальниця, учень – учениця*

***-ин-(я)** кравець – кравчиня, плавець – плавчиня,*

майстер – майстриня, філолог – філологиня

***-ес-** рідковживаний: дияконеса, патронеса, поетеса*

Деякі суфікси можуть утворювати
варіанти фемінітивів із однаковим
лексичним значенням:

акторка і актриса

водійка і водійчиня

мовознавиця і мовознавчиня

**ВАРІАТИВНІСТЬ
ФЕМІНІТИВІВ**

ІНКОЛИ СУФІКС ЗМІНЮЄ ЗНАЧЕННЯ

СЕКРЕТАР

означає людину за її офіційною посадою (найчастіше виборною) типу секретар сільради, секретар правління і іменником секретарка не замінюється, хоч на цій посаді працює й жінка

ДРУКАР

означає особу (і чоловіка, і жінку), що працює в друкарні

СЕКРЕТАРКА

означає дівчину або жінку, що працює технічним секретарем

ДРУКАРКА

словом друкарка називається жінка, яка друкує на друкарській машинці

**ІНКОЛИ
СУФІКСИ
ВНОСЯТЬ
ДОДАТКОВИЙ
КОМПОНЕНТ
ДО
ЗНАЧЕННЯ**

Суфікс -ш-

- *Генеральша* – дружина генерала (а не жінка на посаді генерала!)
- *Директорша* – дружина директора (а не жінка на посаді директора!)

Суфікс -их-

- слова *повариха, ткачиха* (дружина ткача) часто набувають і зневажливого відтінку (порівняно з нейтральними *кухарка, ткаля*)

Примітка. Якщо слова автора починаються словами так, ось що, ось як і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире:

«Треба завжди бути чесними» - так казала дітям мати.

*Відмінювання дієслова **ВІДПОВІСТІ***

О Д Н И Н А 1 ос. відпові́м 2 ос. відповіси́ 3 ос. відповість

М Н О Ж И Н А 1 ос. відповімо́ 2 ос. відповісте́

МНОЖИНА 3 ос. дадуть відповідь

- Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням "**половина**" з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо **окремо**:
  - *пів аркуша, пів хвилини, пів міста, пів острова, пів години, пів яблука, пів Європи, пів Києва, пів України.*
- Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить **єдине поняття** і не виражає значення половини, то їх пишемо разом:
  - *піваркуш, південь, півзахист, півколо.*

НАПИСАННЯ
СЛІВ ІЗ "ПІВ"

2. ВАРІАНТИ

(допускається правописна варіантність)

СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Гете і Ґете,
Гуллівéр і Ґуллівер,
Вергі́лій і Вергі́лій

«У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови - буквою г

(Гарсі́я, Ге́гель, Геóрг, Гре́гуа́р)

і шляхом імітації іншомовного [g] - буквою ґ

(Ґарсі́я, Ге́ґель, Ґеóрг, Ґре́гуа́р та ін.)».

**аудієнція і авдієнція,
лауреат і лавреат,
аудиторія і авдиторія**

*«У словах, що походять з давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **ai** звичайно передається через **av**: автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон, лавра, Аврора, Мавританія, Павло.*

*У запозиченнях з давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення **ai** шляхом транслітерації як **au**, допускаються орфографічні варіанти: па́уза і павза, фа́уна і фавна».*

ка**ф**едра і кате**д**ра,
е**ф**ір і е**т**ер, мі**ф** і мі**т**,
Борис**ф**ен і Бори**ст**ен

*«Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою **т**:*

*ан**т**оло́гія, ан**т**рополо́гія, ап**т**е́ка, а́ст**т**ма, біблїоте́ка, **т**еá**т**р, **т**еó**т**рія, ор**т**одóкс, ор**т**опе́дія, Амаль**т**е́я, Прометéй.*

*У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок:*

*анá**ф**ема і анá**т**ема, ди**ф**іра́мб і дити**т**іра́мб, логарі**ф**м і логарі**т**м, мі**ф**оло́гія і мі**т**оло́гія, Ага**ф**áнгел і Агата́нгел, А**ф**іни і Атéни, Демос**ф**éн і Демостéн, Ма́р**ф**а і Ма́р**т**а, Фесса́лія і **Т**есса́лія та ін.».*

ВАРІАНТНІ ФОРМИ РОДОВОГО ВІДМІНКА

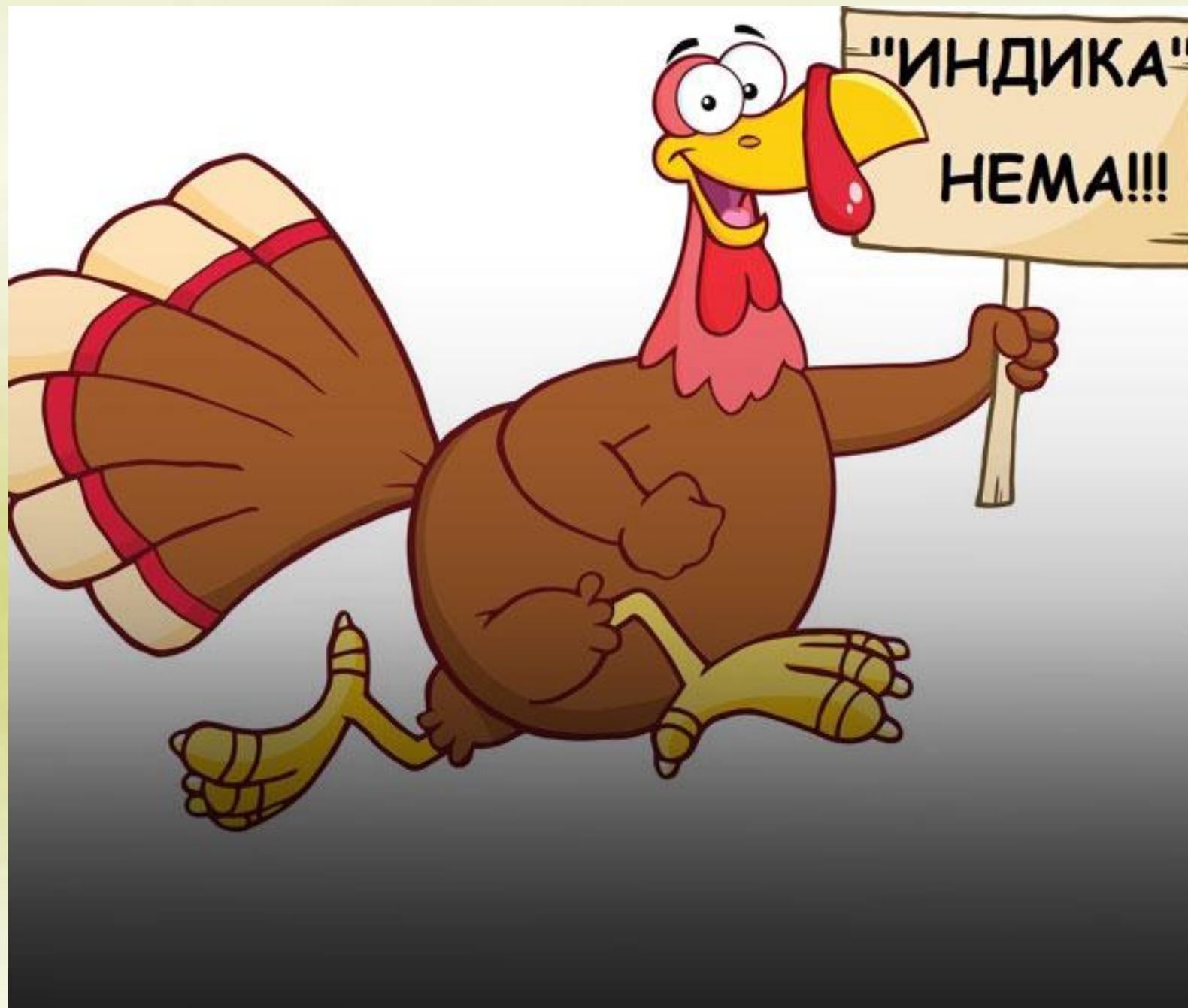
ра́дості й ра́дости,
любо́ві й любо́ви,
Бі́лорусі й Бі́лоруси

*«Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова*

кров, любóв, óсiнь, сiль, Русь,
Бі́лорусь

*у родовому відмінку однини можуть набувати як
варіант закінчення **-и**:*

гі́дності, незале́жності, смéрти, че́сти, хорóбрості;
крóви, óсени, со́ли, Рóси»

"ИНДИКА"

НЕМА!!!

Тренувати наголоси допоможе Баба Катря в Телеграм-каналі @KatryaBot

Покручі – відхилення від норми.

Олекса Тихий. СЛОВНИК МОВНИХ ПОКРУЧІВ. — Донецьк: Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. – 130 с.

За статтю проти русифікації 10 років перебував у концтаборах.

Інтернаціоналіст за переконанням, вчитель із Донеччини, був переконаний, що без мови зупиняється прогрес і вмирає культура – все це про Олексу Тихого, члена-засновника Української Гельсінської групи. Для нього освіта і критичне мислення були ключовими у протистоянні проти систематичного беззаконня репресивної бюрократії Радянського Союзу.

Автор словника невідповідних нормам української літературної мови слів (чужі слова, спотворені слова, кальки і т.п.), який укладав поміж першим і другим ув'язненням – між 1964 і 1977 роками.

ОДНОГОЛОСНО

ОДИМ ГОЛОСОМ

одноголосно грає скрипка

ОДНОСТАЙНО

гуртом

одностайне рішення

ТЕРМІН

Визначається датою

термін придатності

СТРОК

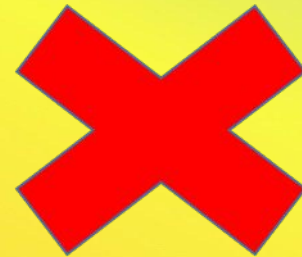
годинами, днями, місяцями, роками тощо

строк дії договору

ЗГОЛОСИТИСЬ

ініціювати роботу

зголоситись виступити

ПОГОДИТИСЬ

дати згоду

погодитись зустрітись

ЖАЛІТИСЯ

бідкатися
жалітися на долю

СКАРЖИТИСЯ

висловити претензію
скаржитися до суду

Прийом

стоматолога

Приймання

документів

Вживання

ліків

ЩОДО РІШЕНЬ:

**ПРИЙМАЮ
РІШЕННЯ**

= Я ОСОБИСТО

**УХВАЛЮЄ
РІШЕННЯ**

= БІЛЬШІСТЬ

ОБЛАСТЬ

адміністративно-
територіальна одиниця

Дніпропетровська область

ДІЛЯНКА

частина цілого

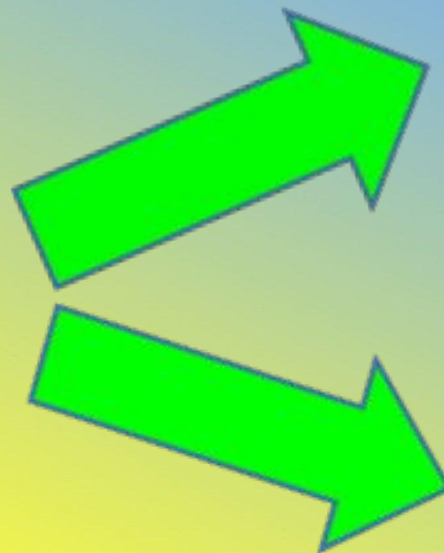
*присадибна ділянка,
біль в ділянці серця*

ГАЛУЗЬ

вид діяльності

*сільськогосподарська,
промислова*

~~ДІЮЧИЙ~~

ЧИННИЙ
закон

ДІЄВИЙ
засіб

~~ПРИЙМАТИ
УЧАСТЬ~~

БРАТИ УЧАСТЬ

Усмішка

ласкаво

добра усмішка

Посмішка

зневажливо

глузлива посмішка

Підбирати

розкидане

підбирати камінці

Добирати

слова

**АПЕТИТ – бажання, прагнення
втамувати голод**

**ПРИЄМНОГО
АПЕТИТУ**

СМАЧНОГО

*Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад.*

(Максим Рильський)

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!